

L. IVINSKIO IR L. POTOCKIO LIETUVIŲ BIBLIOGRAFIJOS DARBAI

V. ŽUKAS

Reikšmingiausi paskutiniai feodalizmo laikotarpio lietuvių bibliografijos darbai buvo L. Ivinskio sąrašas ir su juo glaudžiai susijusi L. Potockio lietuvių literatūros apžvalga. Šiais darbais baigiasi pirmasis lietuvių bibliografijos vystymosi etapas. Juose atsispindi to meto lietuvių bibliografijos pasiekimai bei esminiai jos trūkumai. Sie reikšmingi ano meto bibliografijos faktai iki šiol bibliografijos istorijos mažai buvo nagrinėti ir plačiau neapibūdinti. V. Biržiška savo darbuose pasitenkino lakoniškai, beje, iš esmės neigiamai apibūdinęs tuos darbus. Šiuo straipsniu norima iš dalies užpildyti esamą lietuvių bibliografijos istorijos spragą.

Zymaus XIX a. vidurio lietuvių mokslo ir kultūros darbuotojo L. Ivinskio (1811—1881) literatūriniam palikimui yra ir nedidelis, tačiau savo laiku turėjęs nemažos reikšmės bibliografijos darbas. Jis glaudžiai susijęs su visa L. Ivinskio kultūrine veikla bei švietimo darbu.

L. Ivinskis XIX a. viduryje, panašiai kaip D. Poška XIX a. pradžioje, buvo plačiai žinomas lietuvių kalbos, kultūros, spaudos ir kitų klausimų žinovas. Į L. Ivinskį mokslinės informacijos, knygų ir kt. kreipdavosi mokslo įstaigos, atskiri mokslo bei kultūros veikėjai. Jis palaikė ryšius su XIX a. vidurio lietuvių mokslo veikėju lietuvių kalbos tyrinėtoju A. Kašarausku, stengėsi padėti jam įsigyti įvairių kalbų žodyną¹, siuntinėjo jam vertingų Kretingos vienuolyno bibliotekos knygų, informavo jį apie tos bibliotekos katalogą². Palaikė L. Ivinskis ryšius ir su Kazanėje dirbusiu lietuvių kalbininku, ruošusiu lietuvių kalbos žodyną, Andrium Ugianskiu, siuntinėjo jam savo kalendorių³. 1862 m. liepos mėnesį laišku į L. Ivinskį kreipėsi latvių kalbininkas etnografas ir folkloristas A. Bilenšteinas (1826—1907), vadindamas jį lietuvių kalbos ir literatūros žinovu ir draugu. A. Bilenšteinas prašė suteikti žinių apie lietuvių kalbos bei žemaičių ir aukštaičių tarmių ribas, teiravosi apie lietuvių tautosakos rinkėjus ir tyrinėtojus Žemaitijoje⁴.

1869 m., kai Berlyno universiteto profesorius V. Manhartas kreipėsi į Rusų geografinės draugijos Šiaurės vakarų krašto skyrių Vilniuje, pra-

¹ Lauryno Ivinskio laiškas. — „Tauta ir žodis“, t. 7, 1931, p. 342.

² Ten pat.

³ Laiszkas Andriejaus Ugianskio pas L. Ivinski. — „Vienybė lietuvninkų“, 1892, Nr. 27, p. 320—322.

⁴ Basanavičius J. Iš Lauryno Ivinskio korespondencijos [A. Bilenšteino ir Krečynskio laiškas, J. Pacevičiaus eiliuotas panegirikas]. — „Lietuvių tauta“, t. 3, 1925, p. 466—469. — Parašas: J. B.

šydamas duomenų apie senovės lietuvių ir žemaičių mitologiją ir buitį, draugija, suteikusi kai kurių žinių, išvertusi klausimus į rusų kalbą, nusiuntė juos „Žemaitijos žinovui“ L. Ivinskiui⁵. Atvykus į Lietuvą Peterburgo universiteto studentui J. Kuznecovui lietuvių kalbos, papročių ir kitų klausimų tyrinėti, J. Baublevičius prašė L. Ivinskį suteikti „reikalingų žinių ir informacijų reikalaujančiam moksliškos pagalbos“⁶. Rusų geografinės draugijos ekspedicijos nariui. Be abejo, įvairių informacijų, knygų ir kt. medžiagos jis siuntinėjo ir kitiems mokslo bei spaudos darbuotojams.

L. Ivinskis plačiai domėjosi lietuvių literatūros paminklais⁷, senaisiais spaudiniais⁸. Jis turėjo surinkęs daug savo ir kitų asmenų rankraščių, senų knygų⁹. G. Petkevičaitė-Bitė savo atsiminimuose rašo, kad L. Ivinskis visą savo „pensijėlę“ išleisdavęs knygoms¹⁰.

Ypatingai daug dėmesio L. Ivinskis kreipė į liaudies švietimą. Jis vertė į lietuvių kalbą knygutes, savo leidžiamų kalendorių puslapiuose populiarino žemės ūkio, medicinos, veterinarijos, gamtos mokslo žinias, tautosaką bei lietuvių rašytojų kūrinius. Rūpinosi L. Ivinskis ir knygų platinimu Lietuvos gyventojų tarpe. Ilgą laiką jis pats rūpindavosi savo kalendorių platinimu Žemaitijoje. Kaip rodo išlikę laišakai Vilniaus leidėjui J. Zavadskui¹¹, L. Ivinskio vardu buvo siunčiama nemaža įvairių knygų, kurias jis perduodavęs kitiems asmenims. Tuo būdu, kurį laiką jis buvo tarytum J. Zavadskio spaustuvės atstovas Žemaitijoje. L. Ivinskis rūpinosi, kad knyga pasiektų plačius skaitytojų sluoksnius, rašė, kad „nuosirdžiai norėtų prisidėti prie knygų platinimo“¹². Jis ne kartą kėlė ir skaityklos įsteigimo klausimą. 1854 m. laiške J. Zavadskui rašė norįs savo apylinkėje atidaryti skaityklą¹³, ragino J. Zavadskį greta knygyno Varniuose atidaryti skaityklą, kas ir buvo padaryta 1854 m.

L. Ivinskio laiškuose J. Zavadskui rasime ne vieną pageidaujamų knygų sąrašą. Pavyzdžiui, pageidaujamų knygų sąrašus randame 1853 m. vasario 14 d. laiške iš Naciūnų (5 knygos), tų pat metų spalio 23 d. laiške iš Zabieliškių (6 knygos). 1854 m. spalio 8 d. L. Ivinskis nusiuntė Rietavos mokyklos mokiniams reikalingų knygų sąrašą (15 spaudinių). Knygų platinimui ir savo mokslo bei literatūriniam darbui L. Ivinskiui buvo reikalinga platesnė informacija apie įvairiomis kalbomis išleistus mokslo leidinius bei grožinę literatūrą. J. Zavadskio knygynas siuntinėdavo jam įvairių spausdintų katalogų¹⁴.

Visa tai rodo, kad su įvairiais bibliografijos šaltiniais, bibliografinių sąrašų paruošimo metodika L. Ivinskis susipažino gana anksti. Jis taip

⁵ Довгялло Д. К истории Северо-Западного отдела. — «Записки Северо-Западного отдела императорского русского географического общества», кн. 1, 1910, с. 31.

⁶ Dauggalingamjam Laurynui Ivinskiui Renave. — «Lietuvių tauta», kn. 1, d. 2, 1908, p. 282.

⁷ Laiško juodraštis, nežinia kam rusiškai rašytas (apie 1866 m.). — «Lietuvių tauta», 1908, kn. 1, d. 2, p. 278.

⁸ Artimas bičiulis V. Baublevičius 1869 m. spalio 12 d. laišku informavo L. Ivinskį apie įsigytus senuosius lietuviškus spaudinius. Jis rašė: „Iš literatiškų naujienų įgijau: Punktus sakymų Sirvydo lietuviškai ir lenkiškai, jo Lotyniškai-lenkiškai-lietuviškai žodyną, Kurmino Žodyną Lotyniškai-lenkiškai-latviškai, taip-pat Kalbrieda Ležuvio Žemaitizka ir t. t.“ (»Lietuvių tauta«, kn. 1, d. 2, p. 283).

⁹ T u m a s J. Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. K., 1924, p. 66.

¹⁰ Ten pat, p. 31.

¹¹ Lauryno Ivinskio laišakai J. Zavadskui (1849—1861 m.) LTSR MA Centrinė b-ka, fondas 7, byla 647. (Toliau trumpinama — MA CB). Pirmą kartą L. Ivinskio laiškus J. Zavadskui atskleidė ir plačias jų ištraukas išspausdino V. Abramavičius straipsnyje „L. Ivinskis ir Zavadskio leidykla“ (»Pergalė«, 1945, Nr. 5, p. 66—83).

¹² L. Ivinskio laiškas J. Zavadskui (1850, sausio 24). MA CB.

¹³ L. Ivinskio laiškas J. Zavadskui (1854, spalio 8). MA CB.

¹⁴ L. Ivinskio laišakai J. Zavadskui (1850, sausio 24 d.) MA CB.

pat suprato informacijos apie lietuvių spaudą reikšmę ir jos reikalingumą. Tuo būdu, lietuviškų knygų populiarinimo ir paskleidimo uždaviniai, išsamesnės informacijos apie lietuvių spaudą, kalbos mokslo veikalus stoka vertė L. Ivinskį paruošti ir išspausdinti lietuvių spaudos bibliografiją.

Jeigu apie naujai išleidžiamus spaudinius skaitytojus plačiai informavo gausūs prekybiniai katalogai bei knygų sąrašai, o nuo 1859 m. — Vilniuje leidžiamas laikraštis „Kurjer wileński“, tai apie senuosius lietuvių spaudinius tokių žinių labai trūko. Bibliografinių duomenys apie senuosius lietuvių spaudinius, užfiksuoti lenkų, rusų, vokiečių bibliografų bei istorikų darbuose, platesnėms liaudies masėms buvo mažai žinomi. Mažai kam buvo žinomas ir prieš keliasdešimt metų išleistas K. Nezabitausko elementorius su jame išspausdintu lietuvių literatūros sąrašu.

L. Ivinskis parūpino ir 1860 m. kalendoriuje¹⁵ išspausdino labai reikalingą informacijos šaltinį — lietuviškų knygų sąrašą „Surinkimas Wiskiuon rasztu Lietuwiszku, Ziamajtiszkų ir Prusiszka; Lietuwiszku, tej-pogi kitun rasztininku duodancziun zinia apei tan liezuwi (kurios tiktaj zinote, regiete ir anus skajtite galiejam) nuog senowes fajka iki pat sziolej iszpaustu, pagał skajtlaus metu diel ziniow wisun paduotas“.

Lietuvių spaudos bibliografijos sąrašas pasirodė tuo laiku, kai L. Ivinskio leidžiami kalendoriai ypač pasižymėjo spausdinamos medžiagos įvairumu ir pasiekė didžiausią populiarumą: buvo leidžiami dideliais tiražais, liaudies buvo labai laukiami ir ieškomi. Vienoje 1860 m. korespondencijoje iš Žemaitijos¹⁶ buvo rašoma, kad L. Ivinskio kalendorių galima rasti beveik kiekvienoje valstiečio pirkioje. 1861 m. kalendorius buvo taip reikalaujamas, kad L. Ivinskis ryžosi išleisti antrąjį jo leidimą¹⁷. Vadinas, kalendoriuje išspausdinta bibliografijos medžiaga praturtino jo turinį, pakėlė jo praktinę ir informacinę vertę, padidino jo populiarumą. ✓

Gyvendamas Rietave ir dirbdamas pedagoginį darbą žemės ūkio mokykloje, L. Ivinskis neturėjo galimybės pasiekti turtingesnes lietuviškų knygų Vilniaus, Peterburgo, Krokuvos, Karaliaučiaus bibliotekas ir negalėjo paruošti kiek išsamesnį lietuviškų spaudinių bibliografiją. Dėl to savo kalendoriuje jis perspausdino nors ir nedidelį, bet populiarių K. Nezabitausko 1824 m. elementoriuje „Naujas mokslas skaytima“ išspausdintą sąrašą (iš K. Nezabitausko L. Ivinskis paėmė ir bibliografijos antraštę) ir davė tolesnį jo tęsinį. Tad kalendoriuje išspausdinta bibliografiją sudarė dvi dalys: K. Nezabitausko „Surinkimas“ (autorius pavadė nenurodyta) ir paties L. Ivinskio sudarytas sąrašas, kuris nuo pirmojo atskirtas brūkšniu.

Perspausdindamas K. Nezabitausko darbą, L. Ivinskis mažai jį papildė — įtraukė vos vieną knygą („Ziwasas Pona musu...“ V., 1818). Be to, nurodė keletą po 1824 m. išleistų pakartotinių tų pačių knygų leidimų, pavyzdžiui, „Ewangelije Polskie i Litewskie“ (1848), „Ziwasas...“ (1826). Neištaisė L. Ivinskis nė K. Nezabitausko bibliografijoje buvusių klaidų antraščių apraše, leidimo duomenyse ir pan., net tų, kurios buvo ištaisytos K. Nezabitausko darbo vertime į lenkų kalbą¹⁸. Panaudojęs vėlesnių bibliografų (P. Kepeno ir L. Rogalskio, A. Jocherio ir kt.) darbuose užregistruotus duomenis, L. Ivinskis galėjo kiek papildyti ir patikslinti K. Nezabitausko sąrašą. Nepadarė šiame sąrašė L. Ivinskis nė esminių

¹⁵ Kalendorius arba metskajtlus ukiszkas is nuog užgimima Wieszpacies 1860. V., J. Zavadskio sp-vė, 1860, p. 64–67.

¹⁶ Z. nad Mastupia (Telsze). — „Kurjer Wileński“, 1861, 13 stycznia (Nr. 4) — Podpis: Kiwdul z K.

¹⁷ Zr. L. Ivinskio 1861 m. laiškų J. Zavadskui. MA CB, f. 7, b. 647.

¹⁸ Zr. Z.ukas V. K. Nezabitauskis — lietuvių bibliografijos pradininkas. — „Mokslu darbai“ (Vilnius un-tas), t. 18. Istorijos-filolog. mokslų serija, t. 4. 1958, p. 183–191.

metodinių pakeitimų: paliko tą patį chronologinį medžiagos išdėstymą, užregistravo spaudai įteiktus, bet cenzūros nepraleistus A. Strazdo, R. Aleknavičiaus dainų rinkinius, A. Butkevičiaus lietuvių-lenkų kalbų gramatikos rankraštį. Tačiau jis neįtraukė nebeturinčios praktinės vertės K. Nezabitausko informacijos apie lietuvių literatūros srityje dirbančius veikėjus. Kai kurių pakeitimų L. Ivinskis padarė knygų apraše: praleido atskirus neesminius aprašo duomenis (žr. „Jono iš Svisločės“ ir kitų knygų aprašą), dažniau aprašo duomenis (antraštę ir kt.) vertė į lietuvių kalbą (plg. K. Širvydo knygos „Punktai sakymų“ aprašą), nurodė kai kurių leidinių, pavyzdžiui, A. Giedraičio versto „Naujo įstatymo“ 1816 m. leidimo puslapius ir formatą. Tačiau aprašo papildymų labai reta. Yra atvejų, kad L. Ivinskis praleido esminius aprašo duomenis, pavyzdžiui, spaustuves („Rožanczius...“, „Prawadninkas...“ p. 66), duomenis apie esamus knygoje priedus (pvz., F. V. Hako „Vocabularium...“), formatą ir kt. L. Ivinskio išspausdintame sąraše yra kiek pakeista rašyba, pataisytos kai kurios rašybos klaidos, logiškiau panaudojami skirtingi šriftai, antrašės vertimai į lietuvių kalbą pateikiami po antrašės aprašo, o K. Nezabitauskis jas duodavo aprašo gale. Apskritai, L. Ivinskis, perspausdindamas K. Nezabitausko sąrašą, stengėsi kiek pataisyti, padaryti bibliografiją labiau prieinamą liaudžiai. Tačiau padaryti nežymūs pakeitimai sąrašo iš esmės nepakeitė.

Sudarydamas savarankišką bibliografijos dalį, apėmusią 1824–1859 m. spaudinius, L. Ivinskis naudojo J. Zavadskio išleistais prekybiniais katalogais bei reklaminiiais sąrašais, be to, Varniuose esančio J. Zavadskio knygyno knygomis, savo ir, gal būt, kitomis jam prieinamomis knygomis. Ruošdamas savo sąrašą, L. Ivinskis didesnių bibliografinių tyrinėjimų nedarė ir dėl to užregistravo palyginti nedaug spaudinių – vos 47 vienetus, o su įtrauktais į K. Nezabitausko sąrašą – 50 spaudinių. Vėlesni bibliografai priskaičiavo apie 400 per tą laikotarpį Lietuvoje ir Rytų Prūsijoje išleistų knygų. Net Lietuvoje išleistų knygų L. Ivinskis užfiksavo tik apie penktadalį. Išsamiausiai jis suregistravo tuo metu prekyboje buvusias ir reklaminiuose kataloguose bei sąrašuose aptiktas 1846–1859 m. išleistas knygas (1825–1845 m. leidinių užregistruota vos 3). Gausiai L. Ivinskis užregistravo S. Daukanto daugiausia Peterburge išleistų knygų (10 vienetų)¹⁹, nurodė L. Jucevičiaus vertimų į lietuvių kalbą knygutę ir kt. L. Ivinskis labai mažai turėjo duomenų apie tuo laikotarpiu Rytų Prūsijoje išleistas lietuviškas knygas. Visiškai atsitiktinai jis užregistravo Klaipėdoje išleistą knygą („Žmogaus širdis...“, 1831) ir nurodė, kad nuo 1847 m. E. Šesnaks leidžia lietuviškus kalendorius. Pažymėtina, kad L. Ivinskis savo bibliografijoje pirmą kartą informavo visuomenę apie Rytų Prūsijoje leidžiamus lietuviškus periodinius leidinius. L. Ivinskis savo sąrašo gale rašė: „Tejpogi Prusunse Klaipėdoje du kartu par Nediele eja rasztas iszlejtass po wardu Lietuwiu Prietelus. Dabar Karalaučiuje iszduod rasztas iszlejsdami po du kartu par Nediele po wardu Kielejwis“²⁰. Aišku, tie duomenys labai nepilni ir ne visiškai tikslūs, pvz., laikraščio „Lietuvių prietelius“ tikslis antraštė yra „Lietuvininkų prietelis“. Tuo būdu, L. Ivinskio sąrašas turi labai didelį spragą, daro skuboto darbo įspūdį. Už dideles sąrašo spragas buržuazinis lietuvių bibliografijos istorikas V. Biržiška šį L. Ivinskio darbą ver-

¹⁹ Nors daugumas S. Daukanto knygelių buvo užregistruota S. Rucevičiaus knygoje „Jezus Maria...“ (1854) išspausdintame sąraše „Knigas žiamejtiszkas“, tačiau šių dviejų sąrašų lyginimas (aprašo skirtumai – pvz., L. Ivinskio pilnesnis aprašas, kai kurie 1854 m. sąraše nurodyti spaudti lai L. Ivinskio bibliografijoje neužregistruoti ir kt.) rodo, kad L. Ivinskis S. Daukanto knygas suregistravo savarankiškai ir, greičiausiai de visu.

²⁰ Kalendorius arba metskajtlus.... p. 67.

tino neigiamai, vadino jį „tiesiog nesąžiningu“ ir tvirtino, kad „ši keista bibliografija, kuri prieš spaudos uždraudimą būdama paskutinioji Lietuviškų knygų bibliografija, jos (nacionalinės bibliografijos — V. Ž.) reikalų pirmyn nepastūmė, o daugelį suklaidino, ja buvo operuojama ir lietuvių spaudos uždraudimo šalininkų“²¹. Su tokiu neistorišku L. Ivinskio bibliografijos vertinimu negalima sutikti. Pirmiausia, L. Ivinskis papildė lietuvių bibliografiją — įtraukė į ją kelias dešimtis spaudinių, kurių tarpe buvo ir lietuvių bibliografijoje iki to laiko neregistruotų leidių, pvz., kai kurios S. Daukanto knygos. Savo darbe L. Ivinskis stengėsi sujungti bibliografinius duomenis, užfiksuotus ankstesnių bibliografų darbuose bei prekybinės bibliografijos leidiniuose.

Vertinant L. Ivinskio darbą, reikia atsiminti, kad jam teko dirbti tolimame provincijos užkampyje, kuriame sunkiai buvo prieinama ne tik lietuviškos knygos, bet ir jos registravę istorijos bei bibliografijos darbai, iš kurių jis būtų galėjęs pasirinkti duomenų savo bibliografijai. L. Ivinskiui ypatingai trūko duomenų apie Rytų Prūsijos leidinius. Po kelerių metų viename savo laiške jis pažymėjo informacijos apie Rytų Prūsijos lietuviškus leidinius stoką²².

Aišku, L. Ivinskis sąrašą galėjo žymiai išplėsti, įtraukdamas į bibliografiją duomenis iš laikraščio „Kurjer wileński“, išsamiai registruodamas spaudinius iš prekybinės bibliografijos leidinių. Tuo tarpu jis į sąrašą neįtraukė kai kurių jam gerai žinomų leidinių. Bibliografijoje nerandame jo paties išverstos K. Smito knygutės „Genawėje“, K. Nezabitauskio elementoriaus ir kitų leidinių, kurie jam tikrai buvo žinomi. Be to, tik kaip vieną spaudinį jis užregistravo nuo 1847 m. E. Sesanako leistus kalendorius. Neregistravo L. Ivinskis nei tuo laikotarpiu pasirodžiusių lietuvių kalbai skirtų veikalų. Tenka taip pat pažymėti, kad savo darbe L. Ivinskis registravo tik paskutinius kai kurių knygų leidimus, pavyzdžiui, knygos „Zine kajp rejik atlikte Spawiedne“ užregistravo tik trečiąjį, 1858 m., leidimą, „Rožanczius“ — tik 1858 m. leidimą, o nėra 1853 m. leidimo ir pan. Tokiu principu L. Ivinskis registravo ir savo leidžiamą kalendorių, kurio nurodė tik paskutinį, 1860 m. skirtą, leidinį.

Tuo būdu, sunku spręsti, kurie spaudiniai į bibliografiją nepateko dėl neapsižiūrėjimo arba informacijos stokos, o kurių autorius neįtraukė dėl kurių nors motyvų, pvz., vietos stokos. Atrodo, nesuklysimė pasakę, kad L. Ivinskis sudarė daugiausia naujų, prekyboje buvusių leidinių bibliografiją. Tuo atžvilgiu ji turi ryšių su knygų prekybine bibliografija, be to, ir savo metodika su ja turi daug bendrų bruožų.

Savo paruoštoje darbo dalyje L. Ivinskis, aprašydamas ilgas knygu antraštes, gerokai jas trumpino. Tai, atrodo, buvo daroma pirmiausia dėl vietos stokos ir, antra, dėl to, kad darbui, turėjusiam tik informacinius tikslus, tokių aprašo duomenų pakako. Antra vertus, L. Ivinskis antraštes trumpino mažiau, negu, pvz., K. Nezabitauskis. Aprašydamas antraštes, L. Ivinskis kartais darė inversijas. Toliau L. Ivinskis žymėjo autorių (pavarde arba pseudonimą), leidėją, leidimo vietą ir metus, formatą ir, kas iki tol būdavo reta, dažnai žymėjo puslapių („šalinių“) skaičių. Leidimo duomenys ir kiekybinė charakteristika dažniausiai pateikiama tokia tvarka: leidimo vieta, metai, spaustuvė, formatas, puslapiai. Yra, aišku, ir nemaža nukrypimų nuo šios schemas. Apskritai, L. Ivinskio aprašas yra pilnesnis, negu, pvz., K. Nezabitauskio ir kai kurių kitų ankstesnių bibliografų.

Literatūrą savo sąrašė, kaip ir visuose prekybiniuose kataloguose buvo daroma, L. Ivinskis išdėstė antraščių abėcėlės tvarka, kai tuo tarpu

²¹ Biržiška V. Lietuviškos bibliografijos istorija, p. 29.

²² Laiško juodaštis, nežia iš kam rusiškai rašytas (apie 1866 m.) — „Lietuvių tau-ta“, kn. 1. d. 2. 1908, p. 278.

pirmojoje, K. Nezabitausko sudarytoje dalyje,— chronologine tvarka. Tuo būdu, viename sąrašė jis panaudojo dvejopą medžiagos išdėstymo principą. Tai, pirmiausia, rodo bibliografo nenuoseklumą, nepakankamą bibliografijos metodikos žinojimą ir, antra, autoriaus pastangas viename darbe suderinti du momentus: duoti lietuviškų knygų retrospektyvinę bibliografiją ir naujesnių prekyboje buvusių leidinių informacinį sąrašą. Greičiausiai, dėl to darbe atsirado kai kurių nevienodumų bei metodinių nenuoseklumų.

Apskritai, įvertinant L. Ivinskio bibliografijos reikšmę, reikia pažymėti, kad nors jo paruoštas sąrašas turi labai didelių spragų bei kitų trūkumų, jis svarbus lietuvių kultūros istorijoje. Ši bibliografija buvo išspausdinta populiariaiame, liaudžiai skirtame leidinyje, plačiai pasklidusi žmonių tarpe ir nors bendrais bruožais supažindino skaitytojus su lietuvių literatūra, informavo apie lietuviškas knygas. Aišku, daugelio jame užregistruotų spaudinių nebuvo galima nei pirkti, nei gauti pasiskaityti. Tačiau pats sąrašas rodė, kad lietuvių literatūra, be religinių knygų — kantiškų, maldaknygių, katekizmų, — turi ir elementorių, ir pamokomo turinio knygelių, turi gramatikų ir žodynų, kalendorių ir laikraščių. L. Ivinskio bibliografija informavo liaudies mases apie K. Donelaičio, L. Rezos, S. Daukanto, M. Valančiaus bei kitų lietuvių rašytojų knygas. L. Ivinskio „Surinkimas...“ ilgą laiką buvo vienintelė liaudžiai prieinama lietuviškų knygų bibliografija, iš kurios ji sėmėsi žinių apie lietuvių spaudą. L. Ivinskio išspausdintas sąrašas turėjo reikšmės ir mokslo darbuotojams, pvz., juo rėmėsi A. Ugianskis, sudaręs ruošiamam lietuvių kalbos žodynui reikalingų leidinių sąrašą²³. Dėl to neteisus yra V. Biržiška, negatyviai vertinęs L. Ivinskio darbo istorinę reikšmę. Nepamatavęs taip pat yra priekaištais L. Ivinskio bibliografijai, kad ja rėmėsi spaudos draudimo šalininkai. Sunku pasakyti, kokiais faktais V. Biržiška rėmė šį savo teiginį, tačiau aišku, kad spaudos draudimo šalininkai akcentavo politinius motyvus, o ne tai, kad maža esą lietuviškų spaudinių. Be to, L. Ivinskio išspausdintas sąrašas, nors ir labai nepilnas, rodė seną lietuvių spaudos istoriją, lietuviškų spaudinių gausėjimą ir tuo suvaidino teigiamą vaidmenį kultūros istorijoje.

L. Ivinskio „Surinkimas...“, nors ir nepasižymėjęs didele apimtimi, nė metodikos naujovėmis, lietuvių bibliografijoje svarbus tuo, kad tai yra vienas iš paskutinių feodalizmo epochos bibliografijos darbų, daugiausia užfiksavęs lietuviškų spaudinių. Be to, jį reikia laikyti trečiuoju bandymu (po K. Nezabitausko ir P. Kepeno) pateikti visos lietuvių spaudos bibliografiją. Jis taip pat reikšmingas savo švietėjiškomis tendencijomis, pastangomis supažindinti liaudies mases su lietuvių spauda. Kadangi L. Ivinskio darbas buvo paskutinė išspausdinta bibliografija iki spaudos uždraudimo, tai ilgą laiką šis jo sąrašas buvo vienintelis platesnis informacijos šaltinis apie lietuvių spaudą.

L. Ivinskio bibliografija ne tik savo metu turėjo kultūrinės reikšmės, bet ji buvo svarbi ir vėlesnių lietuvių bibliografų darbui. Jo sąrašą ištiesai nusirašė ir savo knygos „Pono Kamertono atsiminimai“ 3-oje dalyje išspausdino L. Potockis. L. Ivinskio sąrašu naudojosi S. Baltramaitis, J. Tumas-Vaižgantas ir kt. lietuvių bibliografai bei literatūros istorijos tyrinėtojai.

Išspausdinęs lietuviškų knygų bibliografiją savo kalendoriuje, L. Ivinskis, kaip rodo negausūs išlikę duomenys, ir toliau rinko medžiagą ir buvo paruošęs, atrodo, žymiai pilnesnį Lietuvoje pasirodžiusių lietuviškų spaudinių sąrašą. Viename apie 1866 m. rašyto L. Ivinskio laiško juodraštyje

²³ Laiszkas Andriejaus Ugiansko pas L. Ivinski. — „Vienybė lietuvininkų“, 1892. Nr. 27, p. 321.

sakoma: „Išrodymui pradėtojo mano darbo pristatau sąrašą knygų, išleistų lietuvių kalba iki šiam laikui, mano sužinotų. Didžiuma išspausdintų Prūsiose man nėra žinoma, bet papildymui registro pasirūpysiu tai sužinoti. Daugelis jų išleista Vilniuje ir šių sąrašas gali būti privestas iki pilnybei, pagal Vilniaus Cenzūros Komiteto biblioteką“²⁴. Deja, iki šiol to sąrašo likimas nėra žinomas ir sunku apie jo apimtį, metodiką ką nors tikslaus pasakyti. Tačiau aišku, kad bibliografija L. Ivinskiui buvo ne atsitiktinė veiklos sritis, bet užėmė reikšmingą vietą jo literatūriniame, kultūriniame bei liaudies švietimo darbe. Laiškas taip pat rodo L. Ivinskio pastangas surinkti išsamius duomenis apie lietuvių spaudą ir paruošti pilną jos bibliografiją.

Visiškai kitomis sąlygomis ir kitiems tikslams buvo sudarytas, o po kurio laiko ir išspausdintas kitas šio laikotarpio darbas — L. Potockio apžvalga „Dabartinė lietuvių-žemaičių literatūra“.

Lenkų rašytojas ir publicistas L. Potockis (1800—1864) savo kūriniuose lietė Lietuvą, jos praeitį. Žinomi, pvz., jo darbai „Atsiminimai apie Kauną“ (1854), „Kazimieras iš Truskavos arba pirmas ir paskutinis lietuvių sukilėlis“ (1874) ir kt. L. Potockis parašė kompiliacinį darbą apie Lietuvą „Pono Kamertono atsiminimai“. Ši jo knyga — tai nekritiškas įvairios medžiagos, atsiminimų, įvairių faktų rinkinys. Veikalo tikslas — supažindinti platesnius Lenkijos visuomenės sluoksnius su Lietuva, jos gyventojais, daugiausia dvarininkų klasės atstovais. Lietuvos istorijos, liaudies buities mokslinio tyrinėjimo ar socialinių-ekonominių reiškinių apibendrinimo jame nėra. „Pono Kamertono atsiminimų“ autorius dvarininko žvilgsniu stebi ir Lietuvos valstiečių gyvenimo reiškinius, o aprašo juos, tiesa, su aiškia simpatija, tačiau labai paviršutiniškai. Savo darbe L. Potockis palietė ir lietuvių kalbos bei literatūros klausimus. „Pono Kamertono atsiminimai“ 1857 m. buvo spausdinami laikraštyje „Kronika wiadomości krajowych i zagranicznych“, tačiau ne ištisai.

1869 m. Poznanėje, jau po autoriaus mirties, „Bonaventūros iš Kochanovos“ slapyvardžiu „Pono Kamertono atsiminimai“ buvo išleisti atskiromis knygomis trim tomais.

Sios knygos trečiojo tomo skyriuje „Žvilgsnis į lietuvių-žemaičių literatūrą“ buvo išspausdinta lietuvių literatūros bibliografija „Dabartinė lietuvių-žemaičių literatūra“²⁵. Bibliografinis darbas turėjo informacijos tikslus — suteikti lenkų visuomenei žinių apie lietuviškas knygas, lietuvių literatūrą bei žymesnius jos atstovus. Gilesnių mokslo uždavinių savo darbui L. Potockis nekėlė ir, ruošdamas savo darbą, plačiau lietuvių spaudos netyrinėjo. Savo bibliografinėi apžvalgai „Dabartinė lietuvių-žemaičių literatūra“ duomenis jis ėmė iš L. Jucevičiaus straipsnių apie lietuvių rašytojus, naudojosi „mokytų lietuvių klausimų tyrinėtojų ir mylėtojų“ bibliofilo iš Kauno J. Prekerio ir spaudos veikėjo M. Akelaičio žiniomis. L. Potockiui taip pat buvo žinomas K. Nezabitausko bibliografijos vertimas į lenkų kalbą („Dziennik wileński“, 1824), kurį jis paminėjo apžvalgoje. Savo darbe L. Potockis ištisai perspausdino L. Ivinskio literatūros sąrašą, išspausdintą 1860 m. kalendoriuje.

Lietuvių literatūrą L. Potockis skirstė į nerašytinę — liaudies dainas bei padavimus — ir rašytinę — lietuvių bei žemaičių rašytojų knygas. Lietuviškų knygų bibliografinio sąrašo įžanginėse pastabose, neturėdamas išsamių duomenų apie lietuvių spaudą, L. Potockis tvirtino, kad lietuvių literatūra esanti labai negausi. Nurodė, kad vokiečių mokslininkai, tyri-

²⁴ Laiško juodraštis, nežinia kam rusiškai rašytas (apie 1866 m.). — „Lietuvių tauta“, k. I, d. 2, 1908, p. 278.

²⁵ Potocki L. Tegoczesna literatura litewsko-żmujdzka. — Kn.: Bonawentura z Kochanowa. Pamiętniki Pana Kamertona. Cz. 3. Poznań, 1869, s. 222—242.

nėję Karaliaučiaus archyvus, daugiausia nagrinėjo senųjų prūsų praeitį, tuo tarpu lietuvių kalba pradėta tyrinėti ir tobulinti tik XVIII a. L. Potockis teisingai pastebėjo žymų lietuvių literatūros pagyvėjimą XIX a. pirmojoje pusėje, tačiau pažymėjo, kad dauguma lietuvių-žemaičių knygų esančios religinio turinio.

Pagrindinę L. Potockio išspausdintos bibliografijos dalį sudaro perspausdintas L. Ivinskio lietuviškų knygų sąrašas.

Perrašydamas šį sąrašą, L. Potockis jokių esminių pakeitimų nepadarė. Jis, matyti, atsitiktinai praleido tik B. Vilento knygą „Ewangelijos bei Epistolas nedelu“ (1579 ir 1612 m.) ir neįtraukė 1860 m. L. Ivinskio kalendoriaus. L. Potockis paliko iš esmės tą patį literatūros išdėstymą, koks buvo L. Ivinskio sąrašė: pirmoji dalis, paruošta K. Nezabitausko, išdėstyta chronologine tvarka, o paties L. Ivinskio paruošta antroji dalis — abėcėlės tvarka. Nauja L. Potockio variante buvo tai, kad registruojami spaudiniai suskirstyti šimtmečiais: XVI a., XVII a., XVIII a. ir XIX a. leidiniai. Tačiau reikia pažymėti, kad chronologinis skirstymas šimtmečiais nėra preciziškas, nes dažnai kartu yra aprašomi įvairiais laikais išleisti pakartotiniai tos pačios knygos leidimai. Pavyzdžiui, L. Rėzos „Biblijos vertimą“ (1825 m.) ir 1824 m. „Bromą“ registruoja XVIII a. spaudinių rubrikoje, o „Balsą širdies“ (1752 m.) bei „Živato“ 1753 ir 1787 m. leidimus skyrė prie XIX a. spaudinių.

Iš esmės L. Potockis paliko tuos pačius aprašo duomenis. Yra tik kai kurių aprašo elementų perstatymų bei trumpinimų. Aprašas pritaikytas lietuviškai nemokantiems skaitytojams: lietuvių kalba rašomos tik knygų antraštės, kartais ir kiti duomenys. Toliau antraštė bei kiti aprašo elementai pateikama lenkų kalba. Be to, nuosekliai nežymimi knygų puslapiai nei formatais, kurie paties L. Ivinskio paruoštoje sąrašo dalyje buvo nurodomi. Apraše sutinkama atskirų spaudinių aprašo duomenų papildymų (apie 1816 m. „Naujo įstatymo“ leidimą, p. 227); aprašydamas knygutę „Surinkimo apej Bites“, nurodė tikrą vertėją — Kajetoną Neza-bitauskį, išbraukė neteisingus duomenis apie J. Kvanto „Biblijos“ 1535 m. leidimą. Tačiau yra ir aprašo duomenų praleidimų bei iškraipymų: kai kur praleisti leidimo metai („Karunka“, p. 226); neteisingai pažymima, kad Kėdainiuose išleistos knygos pasirodė 1654 m. (iš tikrųjų 1653 m.); aprašant knygą „Apej darimą walgia sz Kerpiu“ (p. 228), praleistas vertėjas S. S. Ziamajtis; iškreiptas S. Daukanto pseudonimas J. Devinakis (p. 229). Aprašydamas M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystę“, L. Potockis nenurodė, kad šį darbą sudaro dvi dalys. Yra sąrašė kai kurių neteisingų vertimų, žodžių iškraipymų. Visa tai, aišku, sumenkinio bibliografijos vertę.

Bibliografinį sąrašą „Dabartinė lietuvių-žemaičių literatūra“ L. Potockis savarankiškai papildė, įtraukęs tik keletą lietuvių kalbos mokslo leidinių: K. Kasakausko „Žemaičių kalbos gramatiką“ (V., 1832), M. F. Marcinskio „Lenkų gramatiką lietuviams“ (Suvalkai, 1833), F. Kuršaičio „Lietuvių kalbos mokslinius tyrinėjimus“ („Beiträge zur Kunde der Litthauischen Sprache“, Karaliaučius, 1843—1849), A. Schleicherio „Lietuvių kalbos vadovėlį“ (Praga, 1856), G. H. Neselmano žodyną (1850). Lietuvių rašytojų apžvalgoje L. Potockis nurodė K. Donelaitį, jo kūrinių vertimus į vokiečių bei lenkų kalbas, S. Stanevičių, D. Pošką, A. Strazdą, S. Valiūną. Išnašose davė kai kurių knygų pilną bibliografinį aprašą. Nurodė L. Potockis ir kai kuriuos lietuvių tautosakos rinkinius (K. Bžozovskio, O. Kolbergo, F. Zatorskio į lenkų kalbą verstas lietuvių liaudies dainas, A. Schleicherio lietuvių tautosakos rinkinį vokiečių kalba (1857) ir jo vertimą į prancūzų kalbą), keturias L. Jucevičiaus knygas. Gėlė trumpai apibūdino J. Kraševskio, J. Jaroševičiaus, M. Balinskio, T. Narbuto Lietuvos istorijos tyrinėjimus, kai kuriuos ruošiamus darbus. Pasirėmęs

L. Ivinskio sąrašo duomenimis, L. Potockis nurodė Rytų Prūsijoje leidžiamus E. Sesnako kalendorius, Vilniuje leidžiamus L. Ivinskio kalendorius ir Klaipėdoje leidžiamą laikraštį „Lietuvininkų prietelis“. Toliau, neteisingai supratęs L. Ivinskio bibliografijos tekstą, vietoje užregistruoto Karaliaučiuje leidžiamo laikraščio „Keleivis“, L. Potockis rašė, esą, Rietavo mieste du kartus per savaitę išeinąs laikraštis lietuvių kalba „Raseinių pavieto Kauno gubernijos keleivis“ („Podróżnik Rosieńskiego powiatu, gubernii Kowieńskie“) ²⁶. Toks leidinys niekada nebuvo leidžiamas.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad L. Potockio sąrašas „Dabartinė lietuvių-žemaičių literatūra“ lietuvių spaudos bibliografiją mažai kuo praturtino, nieko esminio nedavė nė bibliografijos metodikai, tačiau jo reikšmės bibliografijos istorijoje negalima nuneigti. Jis ne tik pakartotojo L. Ivinskio sąrašą, bet davė žinių apie lietuvių kalbą, tautosaką, istoriją liečiančius darbus, supažindino su žymiausiais lietuvių rašytojų kūriniais. Jis suvaidino teigiamą vaidmenį jau vien tuo, kad davė nors tendencinę, bet palyginti plačią informaciją mokslo visuomenei apie lietuvių spaudą, kultūrinį gyvenimą. Tuo savo darbu L. Potockis prisidėjo prie lietuvių literatūros bei spaudos populiarinimo. Pagaliau šis L. Potockio darbas yra reikšmingas ir tuo, kad tai buvo pirmas lietuvių bibliografijos darbas, pasirodęs spaudos draudimo metais.

L. Potockio bibliografija sulaukė atgarsio ir buvo panaudojama kitų bibliografų, dirbusių lietuvių bibliografijos srityje. Pavyzdžiui, L. Potockio sąrašą panaudojo lenkų mokslininkas O. Kolbergas, ruošdamas J. Karlovičiaus darbo „Lietuvių bibliografijos bandymas“ (1875) papildymus ²⁷.

L. Ivinskis ir L. Potockis lietuvių spaudos bei įvairių bibliografinių šaltinių giliau netyrinėjo ir paruošti išsamios lietuvių spaudos bibliografijos neįstengė. Iš esmės jie pasitenkino tik pakartoję kai kuriuos ankstesnius darbus (L. Ivinskis pakartotojo K. Nezabitauskio, L. Potockis — L. Ivinskio sąrašus). Tad didžiausias jų nuopelnas buvo jau esamų bibliografijos šaltinių populiarinimas skaitytojų tarpe. Antra vertus, L. Ivinskis, kiek mažiau ir L. Potockis, papildė lietuvių bibliografiją naujais duomenimis ir tuo palengvino būsimųjų bibliografų darbą — prisidėjo prie medžiagos lietuvių bibliografijai rinkimo. Šie bibliografijos darbai dar turi nemažai trūkumų klasifikacijos, aprašo ir kitose srityse. Tačiau jie glaudžiai susiję savo forma ir metodika su visa XIX a. pirmosios pusės lietuvių bibliografija, jos raidos tendencijomis. Būdingi jų bruožai — švietimo tendencijos, ryšiai su prekybine bibliografija, pastangos greta lietuviškų spaudinių fiksuoti lituanikos veikalus. Tuo būdu, L. Ivinskio ir L. Potockio sąrašuose buvo išreikštos liaudies švietimo pastangos, knygų reklamos poreikiai, atsispindėjo išaugę mokslinės informacijos uždaviniai. Visa tai rodo šių bibliografijų ryšį su to meto visuomenės gyvenimo sąlygomis, jos moksliniais bei kultūriniais uždaviniais.

Vilniaus Valst. universitetas
Bibliotekininkystės katedra

[Ieikta
1961 m. rugsėjo mėn.

²⁶ [Potocki L.] Pamiętniki Pana Kamertona. Cz. 3, s. 235.

²⁷ Žr. Žukas V. O. Kolbergo darbas lietuvių bibliografijos srityje. — „Bibliotekų darbas“, 1960, Nr. 2, p. 23.

В. ЖУКАС

Резюме

Последними значительными работами литовской библиографии эпохи феодализма явились список литовской литературы известного просветителя и деятеля печати Л. Ивинскиса (1811—1881) и обзор литовской литературы польского писателя и публициста Л. Потоцкого (1800—1864). Несмотря на существенные различия как в обстоятельствах их появления, так и в задачах, ставившихся перед ними, обе работы имели много общего. Ими заканчивается первый этап развития литовской библиографии, в них отчетливо отражаются характерные для литовской библиографии того времени достижения и недостатки.

Список литовской литературы («Собрание») был помещен Л. Ивинскисом на страницах издававшегося им же народного календаря за 1860 г. В своей библиографии Л. Ивинскис перепечатал список, опубликованный в букваре К. Незабитаускиса (1824 г.), и дал его продолжение за последующие годы. Список К. Незабитаускиса он лишь очень незначительно дополнил, не внося каких-либо существенных изменений в его методику (в основном те же самые сведения в описании, хронологическое расположение материала). В составленной им самим части списка Л. Ивинскис зарегистрировал около 50 названий, охватив преимущественно издания 1846—1859 гг., бывшие в то время на книжном рынке. Для составления библиографии Л. Ивинскис использовал книготорговые каталоги, книги Варняйского книжного магазина и некоторых собраний. Ни фонды крупных библиотек, ни библиографические источники им более глубоко не исследовались. Поэтому в его библиографии учтена лишь небольшая часть изданий (едва около $\frac{1}{5}$ части изданных в Литве в 1824—1859 гг. книг). Сведений о литовских изданиях, вышедших в Восточной Пруссии, он имел очень мало и зарегистрировал всего лишь несколько случайно попавших ему в руки газет, календарей, книг.

В списке Л. Ивинскиса дается довольно детальное библиографическое описание, литература расположена, как и во многих книготорговых каталогах и списках того времени, в алфавите названий.

Значение библиографии Л. Ивинскиса определялось тем, что она была напечатана в предназначенном для народа издании, популяризировала книгу в широких крестьянских массах, знакомила их с произведениями крупнейших представителей литовской художественной, научно-популярной и научной литературы (К. Донелайтиса, К. Незабитаускиса, С. Станявичюса, С. Даукантаса, М. Валанчюса и др.). Л. Ивинскис обогатил литовскую библиографию, включив в нее незарегистрированные ранее издания и собрав разбросанные до того времени сведения о печати в один библиографический список. Думается, что составляя собственную часть списка, автор производил отбор произведений печати, отдавая предпочтение новейшим изданиям. В списке Л. Ивинскиса мы не находим некоторых книг, которые он, несомненно, имел в руках, например, некоторые его же собственные издания.

Имеются сведения, что Л. Ивинскис и в дальнейшем продолжал библиографическую работу и стремился составить полную библиографию литовской печати.

Л. Потоцкий напечатал список литовской литературы — «Современная литовско-жмудская литература» — в третьей части труда о Литве «Воспоминания Пана Камертона» (Познань, 1869), имевшего компилятивный характер. В этой работе он целиком перепечатал список Л. Ивин-

списа. Воспользовавшись данными других исследователей литовской печати (Л. Юцевичюса, М. Акелайтиса и др.), он несколько дополнил список Л. Ивинскиса, указав сборники литовского фольклора, произведения о литовском языке, по истории Литвы и др. Л. Потоцкий указал крупнейших литовских писателей и некоторые их книги. Таким образом, он дополнил список Л. Ивинскиса целым рядом работ, большей частью из области литуаники. В методическом отношении этот труд ничем существенным не отличался.

Работы Л. Ивинскиса и Л. Потоцкого, хотя и незначительно, но дополнили литовскую библиографию и тем самым способствовали накоплению библиографических сведений о литовской печати. По своей форме и методике эти работы тесно связаны со всей литовской библиографией первой половины XIX века, с основными тенденциями ее развития. В них нашли свое выражение усилия, направленные к народному просвещению, потребности книжной рекламы, а также отразились задачи научной информации и выросший интерес к литературе о Литве. Все это показывает связь этих библиографий с условиями общественной жизни того времени, с ее научными и культурными задачами.
